

negerai suprastas ir dėl to traktuojamas neteisingai. Pavyzdžiui, K. Donelaičio „Metų“ sakinį *Štai mes, jūs tarnai!* V. Labutis priskiria prie neišplėstinių nominatyvinių sakinių (p. 121), matyt, įžiūrėdamas jame kreipinį. O iš tikrųjų žodžiai *jūs tarnai* (= *jūsų tarnai*) šiame sakinyje yra priedėlis, ir dėl to visą sakinį struktūros požiūriu reikėtų laikyti išplėstiniu nominatyviniu sakiniu.

Geidžiamieji sakiniai irgi iki šiol niekieno nebuvo plačiau nagrinėti. V. Vaitkevičiūtė, straipsnio pradžioje iškėlusį pagrindines šios rūšies sakinių reikšmes — sutikimą, pageidavimą ir linkėjimą, toliau savo dėmesį koncentruoja į tas gramatines ir leksines priemones, kuriomis realizuojamos šios reikšmės.

Literatūrinės lietuvių kalbos prielinksninėms konstrukcijoms nagrinėti skirtas E. Valiulytės straipsnis „Prielinksnių vartojimas lyginimo santykiams reikšti“ (p. 85–95). Autorė šiame straipsnyje apžvelgia visus literatūrinės lietuvių kalbos prielinksnius, kurių junginiai su kitais žodžiais turi lyginimo reikšmę, iškelia įvairius tos reikšmės niuansus, priklausančius tiek nuo atskirų prielinksnių, tiek nuo jų vartojimo aplinkybių.

Nemaža įdomių ir vertingų leidinio straipsnių liečia įvairius dialektologijos klausimus. Tai B. Rokaitės ir V. Vitkausko straipsnis „Apie vieną kirčio neatitraukimo atvejį šiaurės vakarų dūnininkų ir pietvakarių dūnininkų tarmėse“ (p. 147–149), E. Grinaveckienės „Pietinės šiaurės vakarų aukštaičių tarmės prielinksnių reikšmės ir vartojimas“ (p. 151–170), A. Jonaitytės „Latvių kalbos poveikis palatvės vakarų aukštaičių šnektų gramatinei sandarai“ (p. 171–182), J. Lipskienės ir A. Vidugirio „Dieveniškių tarmė“ (p. 183–222), J. Šukio „Tiesioginės ir netiesioginės kalbos ypatybės pontininkų ir vakarinių puntininkų tarmėse“ (p. 223–229), K. Morikūno straipsnis „Mišrieji dvigarsiai *am, an, em, en* ir balsiai *a, e* K. Širvydo raštuose“ (139–146 p.) ir A. Vanago „Lietuvių priesaginiai hidronimai, išvesti iš kitų hidronimų“ (231–238 p.) tematikos požiūriu stovi kiek nuošaly nuo visų kitų leidinio straipsnių, bet jie įdomūs ir naudingi kiekvienam, kas domisi mūsų senųjų raštų tarminėmis ypatybėmis ir toponimikos klausimais. Rinkinio gale yra dvi recenzijos: A. Vanago „Dėl senųjų baltų teritorijos pietryčių ribos“, kurioje autorius aptaria V. Sedovo straipsnį „Балто-иранский контакт в Днепровском левобережье“, — „Советская археология“, 1965, № 4, p. 52–62 ir S. Karaliūno „Slavų kalbų morfologijos istorijos bruožai“, kur kritiškai vertinama P. S. Kuznecovo knyga „Очерки по морфологии праславянского языка“, Москва, 1961.

A. Laigonaitė

Lietuvių kalba tarybiniais metais, Lietuvos TSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, Vilnius, 1967, 193 p.

Recenzuojamą straipsnių rinkinį, skirtą Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos penkiasdešimtmečiui, sudaro aštuoni straipsniai, kuriuose nagrinėjami aktualūs lietuvių literatūrinės kalbos ir jos raidos klausimai. Atskirų straipsnių pobūdis nėra vienodas — vieni jų populiariesni, kiti — moksliniai.

Po trumpos pratarmės (p. 5) eina J. Kruopo straipsnis „Lietuvių literatūrinės kalbos vystymasis praeityje ir tarybiniais metais“ (p. 7–35), kur stengiamasi trumpai apžvelgti svarbesnes lietuvių literatūrinės kalbos raidos ypatybes, pradedant XVI a. ir baigiant tarybiniais metais. Straipsnis, žinoma, perdaug trumpas, kad iš jo galima būtų tikėtis gilaus nagrinėjamų klausimų nušvietimo. Tačiau jis, be abejo, naudingas pasiskaityti kiekvienam, o ypač žmogui, besidominčiam lietuvių kalbos ir kultūros raida, bet neturinčiam didesnio kalbinio išprusimo. Vienas kitas teiginys galėtų kelti ir abejonių. Atrodo, kad kartais autorius, gal pats to ir nenorėdamas, kalbos žodyną, jos leksiką linkęs tapatinti apskritai su kalba, nekalbant jau apie tai, kad XVI–XIX a. rašytojų kalbos kokybę

jis dažniausiai iliustruoja vien leksikos pavyzdžiais. Matyt, dėl to straipsnyje beveik visai išleidžiamas iš akių literatūrinės kalbos sintaksės, morfologijos, fonetikos, jos rašybos normų formavimasis, o to, prisimindamas straipsnio antraštę, skaitytojas daugiausia ir lauktų.

Straipsnyje pasitaiko ir vienas kitas netikslumas. Kai kuriuos galima paminėti. 28 p. rašoma, kad Trautmanas „Baltų-slavų žodyne“ yra pateikęs apie 2000 žodžių, turinčių bendras šaknis baltų, slavų ir iš dalies kitose indoeuropiečių kalbose“, bet iš tikrųjų daugumas tų žodžių bendras šaknis turi daugelyje indoeuropiečių kalbų ir tik nedidelė jų dalis – vien baltų-slavų kalbose. 17 puslapyje po to, kai jau buvo pakalbėta apie XVIII a. grožinę lietuvių literatūrą, rašoma, kad grožinė literatūra lietuvių kalba pradėta kurti XIX a. I pusėje. Visai pagrįstai keldamas didelį rusų kalbos vaidmenį lietuvių literatūrinės kalbos raidoje, autorius jį kartais įžiūri ir ten, kur svarbesni yra kiti faktoriai. Pavyzdžiui, p. 33 tvirtinama, kad rusų kalba aktyvizavo „ir žodžių su priesagomis *-ininkas*, *-ystė*, *-ietis*, *-uvas*, *-iklis*, *-umas*, *-inis*... darybą“, bet juk tą darybą iš tikrųjų visų pirma aktyvizuoja pačios lietuvių literatūrinės kalbos poreikiai. Nėra visai tikslu sakyti, kad į lietuvių kalbą iš rusų kalbos atėjo „naujų žodžių darybos būdų bei modelių. Tai pirmiausia įvairių sudurtinių žodžių, arba vadinamųjų santrumpų, daryba“ (p. 32), kadangi tos santrumpos, kaip darybos būdas, jau buvo žinomos ir iki tarybinės santvarkos, o jų turi ir daugelis kitų kalbų, taigi tik jų vartojimo sfera ypač išplito tarybiniais metais ir jai išplisti, be abejo, padėjo rusų kalba.

K. Ulvydo straipsnyje „Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos leksikos normalizacijos klausimai“ keliami svarbūs literatūrinės kalbos žodyno norminimo klausimai, konkrečiai ir gražiai parodomas lietuvių literatūrinės kalbos leksikos suklestėjimas tarybiniais metais, kartu iškeliami ir nepageidautini, nevartotini literatūrinėje kalboje leksikos elementai. Nesiginčijant su autoriumi dėl normos supratimo, gal galima būtų tik pažymėti, kad vienu kitu atveju, vertinant tą ar kitą leksikos elementą, nepateikiama rimtesnių argumentų. Tai, tiesa, yra būdinga ne vienam kalbininkui, besidarbuojančiam kalbos kultūros baruose, kur kartais tenkinamasi subjektyvia nuomone, nepateikiant skaitytojui rimtų argumentų, ir skaitytojas dažnai verčiamas yra tik tikėti, o ne suprasti. Pavyzdžiui, p. 46 barbarizmas yra apibrėžiamas taip: „Barbarizmu čia laikomas toks nelietuviškas žodis, kurio svetimumas literatūrinėje kalboje lengvai jaučiamas“. Toks barbarizmo supratimas, žinoma, gali kelti begalinių ginčų – juk vienas tą svetimumą gali lengvai suvokti, kitas – sunkiai, o trečias – ir visai jo nejausti. Kaip svarbu yra argumentuoti kiekvieną žingsnį kalbos kultūroje, įrodyti, kodėl nevartotinas tas ar kitas žodis, be to, įrodyti populiariai – taip, kad suprastų ir kalbos mokslų neragavęs žmogus, rodytų kad ir tokie pavyzdžiai. Vietoje žodžio *priešistorija* yra siūlomas *priešistorijis* (p. 55). Bet juk *priešistorijis* nėra gerai padarytas žodis – kaip iš *istorija* nedarome būdvardžio **istorijinis*, o turim pasidarę *istòrinis*, taip neturėtumėm daryti ir žodžio *priešistorijis*¹, o tik *priešistoris*. Darybos ir kitais atžvilgiais lyginant *priešistorijį* ir *priešistoriją*, pirmenybę reikėtų teikti pastarajam (nors ir nelabai vykusiam dėl to, kad priešdėliniai daiktavardžiai, daromi iš *ā*-linksniaavimo daiktavardžių, turi pakitusią galūnę), kadangi vis dėlto iš *pavasaris* dar turim pasidarę ir *priešpavasaris* (su nepakitusia antrojo komponento galūne). Argumentuotai – svarstant to ar kito žodžio tinkamumą literatūrinei kalbai, gal būt, paaiškėtų, kad nėra ko smerkti ir dar vieno kit o žodžio ar konstrukcijos. Pavyzdžiui, iš seno yra neteikiami literatūrinei kalbai prieveiksmiai *daugiausiai*, *pirmiausiai* (vietoj jų peršama *daugiausia*, *pirmiausia*), siūloma aukščiausiojo laipsnio prieveiksmių su *-iai* (*dažniausiai* ir kt.) netapatinti su aukščiausiojo laipsnio bevardės giminės būdvardžiais (*dažniausia* ir kt.). Bet maža kas susimąsto dėl to, ar egzistuoja lietuvių kalboje bevardė būdvardžių

¹ Negalima išleisti iš akių, kad beveik nėra lietuvių literatūrinėje kalboje žodžių, besibai giančių fonetiniu atžvilgiu nepatogiu elementu *-ijis*. Ypač tų žodžių vietininkas yra labai sunkiai įstariamas, plg. *priešistorijyje*. O juk net lengviau ištariamus žodžių *kraujas*, *vėjas* vietininkus *kraujyje*, *vėjyje* linkstame keisti į *kraujuje* ir *vėjuje*.

giminė, nors kiekvienam kalbininkui turėtų būti aišku, kad, nesant lietuvių kalboje bevardės giminės daiktavardžių, negali būti ir būdvardžių bevardės giminės. Tokius bevardės giminės būdvardžius, kaip *gėra*, *smagù* ir pan. geriau yra laikytirieveiksmiais, o ne būdvardžiais. Juk niekasrieveiksmių *arti* ar *toli* nelaiko kita kokia kalbos dalimi vien dėl to, kad jie atlieka predikatyvinę funkciją, plg. *namaį arti*, tai kam *gėra*, *smagù* laikyti būdvardžiais vien todėl, kad jie sakinyje turi predikatyvinę funkciją. Kalbantieji, nesusimąstą dėl gramatikos, kai kuriuos jų aiškiai suvokia kaiprieveiksmius, plg. tokius sakinius, vartojamus pagrečiui, kaip *ten man buvo gera* ir *ten man buvo gerai*. Dėl panašių priešasčių nereikėtų smerkti irrieveiksmių *daugiausiai*, *pirmiausiai*. Šiuo atveju reikėtų leisti vartoti dubletines formas, nes formos *daugiausiai*, *pirmiausiai* literatūrinėje kalboje yra aiškiai perspektyvios.

Nežinia, kiek pamato taip pat turi žodžio *baltiniai*, vartojamo *marškinių* reikšme, smerkimas. Juk visiškai aišku, kad kalbininkai bejėgiai yra išmokyti didžiulę žmonių masę skirti *baltinius* nuo *marškinių* taip, kaip jie skiriami tarmėse. Kadangi priesaga *-uoti* gali kartais turėti ir tokias funkcijas, kokias turi priesaga *-inti*, vargu ar reikėtų smerkti veiksmažodį *nervuoti* (p. 51), o kadangi priesagos *-ėti* funkcija yra artima veiksmažodžių su formantu *-sta* funkcijai, gal nereikėtų nenorminiu laikyti veiksmažodžio *nutautėti* (p. 55). Abejotina, ar „kiekvieną kitose kalbose nelinksniuojamą tarptautinį daiktavardį, patenkantį į lietuvių kalbą, pirmiausia stengiamasi linksniuoti“ (p. 51). Juk nemaža dalis daiktavardžių, pvz., *žiuri*, *ateljė* ir kt., yra nelinksniuojami.

Gal galima būtų suabejoti ir dar vienu kitu taisymu ar vienu kitu teiginiu, bet apskritai daugelis čia neteikiamų literatūrinei kalbai žodžių, neteikiami pagrįstai, nors ir dažnokai tie taisymai neargumentuojami, pasitenkinama tik nurodymu, kad jie yra leksikos normų pažeidimo atvejai arba skoliniai. Tiesa, autorius, matyt, turėjo tikslą daugiau suregistruoti leksines lietuvių literatūrinės kalbos negeroves vienoje vietoje, o ne įrodyti jų negerumą.

Ta proga norisi pažymėti, kad sėkmingas kalbos kultūros darbas negali nepriklausyti nuo įtikinamo argumentacijos ir rašymo stiliaus – jo paprastumo, aiškumo, kartais gal net sąmojaus ar ironijos. Be to, nereikėtų išleisti iš akių kalbos raidos tendencijų, jos ateities faktorius.

A. Sabaliausko straipsnis „Lietuvių kalbos leksikos raida ir jos turtėjimas tarybinės santvarkos metais“ skirtas apskritai lietuvių leksikos raidai ir ypač jos raidai tarybiniais metais. Šiuo straipsniu, matyt, buvo siekiama supažindinti platesnę visuomenę su tuo, kad lietuvių kalbos žodžiai turi atitikmenų įvairiose indoeuropiečių kalbose, kad yra lietuvių kalboje skolintų iš kitų kalbų žodžių, žodžių, sukurtų atskirų rašytojų net XVI–XVII a., ir pagaliau išryškinti leksikos sluoksnį, sukurtą tarybinės santvarkos metais. Populiariai aprašant lietuvių kalbos leksikos santykį su kitų indoeuropiečių kalbų leksika, gal nevertėtų liesti ginčijamų atvejų. Pavyzdžiui, netiesa, kad žodis *balandis* yra bendras tik lietuviams ir latviams, kadangi osetinai turi *bælon* „balandis“, liet. *sviestas* taip pat atitinka av. *xšvid-* „pienas“, žodis *vārna* turi atitikmenį dar ir tocharų B kalboje. Abejotina, ar žodis *aguona* skolintas iš germanų kalbų. Dėl šio buvimo vargu reikėtų įtarti žodžius *pušnis* „žvejų batas“ (plg. pr. *pusne*) ir *kriaušė*² (plg. pr. *crausy*) esant skolintus iš prūsų kalbos. Daugelis leksinių naujovių, pateiktų p. 81 ir t. iš tikrųjų nėra kokios leksinės naujovės, kadangi ten išvardytų įstaigų pavadinimai daugiausia yra sudaryti iš jau seniai žinomų lietuvių kalbos žodžių, o be to, kai kurie jų, pvz., *pedagoginis institutas*, *technikumas* ir kt., jau buvo žinomi ir anksčiau. Atrodo, kad, tyrinėjant lietuvių leksikos turtėjimą tarybiniais metais ar kitu koku laikotarpiu, reikia tyrinėti naujų žodžių atsiradimą, to atsiradimo kelius ir priežastis, jų darybą, žodžių reikšmių kitimą, o ne seniai žinomų žodžių junginius, savo sandara kuo nors neišsiskiriančius iš anksčiau vartotų junginių. Truputį gaila, kad straipsnelyje nueita lengvesniu keliu, paminint atskirus žodžius, žodžių junginius, ir kiek

² Plg. dar sl. *gruša* ir *kruša*.

mažiau stengiantis išryškinti naujų žodžių darybos polinkių, jų darybos būdus. Tačiau straipsnyje yra nemaža įdomių ir taiklių pastabų, patraukiančių skaitytoją.

V. Vaitkevičiūtės straipsnis „Lietuvių literatūrinės kalbos fonetikos raida“ skirtas vienam kitam svarbiam literatūrinės kalbos fonetikos klausimui. Atrodo, kad vienur kitur autorė tai, ko ji patinorėtų, pateikia jau kaip iš tikrųjų egzistuojantį dalyką. Pavyzdžiui, p. 104 ji rašo, kad „Pastaraisiais dešimtmečiais lietuvių literatūrinėje kalboje buvo nustatytas vieningas tarptautinių žodžių balsio *e* tarimas“ ir kad būtent jis turėtų būti tariamas kaip uždaras *e*. Deja, to nėra. Tos pastangos, kurios yra eikvojamos įvesti uždaram *e* tarptautiniuose žodžiuose, nėra davę rezultatų, ir, rodos, laikas būtų suprasti, jog jos eikvojamos veltui. Visai teisingai pažymėdama, kad „tarmės šio balsio neturi“, autorė šiuo atveju norėtų visai be reikalo atitolinti literatūrinės kalbos tartį nuo tarmių tarties. Kam to reikia, nežinia. Nebent tik tam, kad galima būtų kaltinti teatrų darbuotojus, mokytojus nesugebėjimu išmokti tarti siaurą *e* tarptautiniuose žodžiuose, nors pati autorė, be abejo, to nesiekia.

Matyt, reikia sutikti su tuo, kad literatūrinės kalbos balsiai *e*, *e*: tariami su *a* atspalviu, o po minkštųjų priebalsių *a* ir *a*: tariami kaip labai supriešakėję balsiai *a* ir *a*:, nors ir nėra aišku, ar autorė tą *e* su *a* atspalviu laiko lygiu supriešakėjusiems *a* ir *a*:. Kaip ten bebūtų, skirti juos būtų labai sunku. Vadinasi, balsiai *e*, *e*: ir *a*, *a*: literatūrinėje lietuvių kalboje skiriami tik žodžio pradžioje, o žodžio viduryje jie sudaro papildomą distribuciją – po kietųjų priebalsių turim *a*, o po minkštųjų – *e* (*e* su *a* atspalviu)³.

Reikėtų leisti literatūrinėje kalboje tarti ir mišriųjų dvigarsių *il*, *im*, *in*, *ir*, *ùl*, *ùm*, *ùn*, *ùr*, *ùi* pirmuosius sandus pailgintus ar ilgus. Tada nereikėtų rašyti ir bartis už tai, kad dabartinėje literatūrinėje kalboje šie mišrieji dvigarsiai labai dažnai tariami netaisyklingai. Toks leidimas tik įteisiintų faktinę padėtį ir nereikėtų veltui gaišti laiko, bemokant žmones ištartiti tvirtapradžius *i*, *u+l*, *m*, *n*, *r* bei *ui* ir, be to, mokant tik todėl, kad, išėję iš auditorijos, jie tą mokslą tuoj pat pamirštų. Laikas brangus ypač XX a., todėl negalima jo eikvoti veltui.

A. Valeckienės straipsnis „Kitų kalbų kilmės žodžiai lietuvių kalbos morfologinėje sistemoje“ skirtas tarptautinių žodžių, atėjusių iš įvairių kalbų, morfologiniam apiforminimui. Straipsnis yra labai įdomus ir vertingas, parašytas sistemingai gausios faktinės medžiagos pagrindu, jame yra įdomių taiklių pastabų ir apibendrinimų. Ne per labiausiai vykęs tik pats straipsnio pavadinimas – jis galėtų būti tikslesnis.

V. Ambrazo straipsnyje „Dabartinės lietuvių kalbos sintaksės raidos klausimai“ nagrinėjamos kai kurios tarybinio laikotarpio lietuvių literatūrinės kalbos sintaksės raidos tendencijos – tai konstrukcijų su veiksmažodiniais daiktavardžiais, žyminčiais veiksmus ar jų rezultatus, plitimas literatūrinėje kalboje ir tam tikrų pusdalyvinių bei padalyvinių konstrukcijų plitimas, taikliai keliamos to plitimo priežastys ir jų teiktinumo ar neteiktinumo literatūrinei kalbai klausimas. Be to, atsižvelgiama į kalbos stilių funkcijas. Straipsnis parašytas įžvalgiai ir, be abejo, yra naudingas.

E. Grinaveckienės straipsnyje „Lietuvių literatūrinės kalbos ir tarmių sąveika“ nagrinėjami du klausimai – tarmių įtaka literatūrinei kalbai ir lietuvių literatūrinės kalbos įtaka tarmėms. Skaitant skyrelį, kur nagrinėjama tarmių įtaka literatūrinei kalbai, susidaro įspūdis, kad autorė daug kur literatūrinę kalbą nori sutapatinti su pietinių vakarų aukštaičių tarmėmis, o kitų tarmių elementus literatūrinėje kalboje laikyti tarmių įtaka literatūrinei kalbai, nors ji pati pabrėžia, kad pietinių vakarų aukštaičių tarmės tėra literatūrinės kalbos pagrindas. Tačiau būdinga lietuvių literatūrinės kalbos raidos ypatybė yra ta, kad ji, formuodamasi pietinių vakarų aukštaičių tarmių pagrindu, daugeliu atvejų neignoravo ir kitų tarmių elementų. Ne vienu atveju kitų tarmių elementai lietuvių literatūrinėje kalboje yra jau pačios literatūrinės kalbos elementai, o ne įtakos jai rezultatas.

³ Žr. dar mūsų pastabas – „Baltistica“, III (2), 1967, p. 238.

Daugeliu atvejų teisingiau būtų kalbėti apie literatūrinės kalbos elementus, kilusius iš kitų tarmių (o ne iš pietinių vakarų aukštaičių), ir ne apie „tarmių įtaką literatūrinei kalbai“, o apie tarmių vaidmenį literatūrinės kalbos formavimesi ir jos raidoje. Negalima išleisti iš akių, kad daugelis kitų tarmių elementų, dar formuojantis literatūrinei lietuvių kalbai, tapo jos elementais. Lietuvių literatūrinės kalbos pamatą pietinių aukštaičių tarmės sudaro daugiausia fonetikoje. Morfologijos požiūriu didelė formų dalis yra bendratautinės, žinomos visoms ar bent daugeliui lietuvių kalbos tarmių. Literatūrinės kalbos sintaksė didele dalimi yra jau intelektualizacijos proceso rezultatas, nes čia pirmenybė yra atiduodama normalizuotam sakiniui, susidedančiam iš dviejų narių – veiksnio ir tarinio, o vietoj laisvai einančių vienas po kito šnekamosios kalbos sakinių turim glaustą, tikslingą vientisinių ir sudėtinių sakinių struktūrą, gana lanksčią sujungimo ir prijungimo hierarchiją ir kt. Literatūrinės kalbos leksika nemaža dalimi irgi yra bendratautinė, ir, matyt, greičiausia joje išgalėjo tie leksikos elementai, kurie buvo bendri daugeliui tarmių. Taigi rašyti ir manyti, kad „susiformavus literatūrinei kalbai vienos tarmių grupės pagrindu, likusios lietuvių kalbos tarmės pradėjo palaipsniui lietus į ją, turtinti jos žodyną, gramatiką, norminti tartį⁴ ir pan.“ (152 p.) neatrodo pagrįsta.

Labai gaila, kad skyrelyje „Tarmių įtaka literatūrinei kalbai“ pasitaiko ne visai maža netikslumų. Visų čia jų nesinori ir vardyti. Galima tik paminėti, kad p. 153 pateikiami kitų įvairių tarmių kilmės žodžiai literatūrinėje kalboje dažniausiai nėra vien tų tarmių, kaip nurodo autorė. Pavyzdžiui, žodžiai *audra*, *augmuo*, *balandis*, *daga*, *drobulė* ir kt. žinomi ne vien žemaičiams: *audra* vartojamas net apie Krakes, *augmuo* – net apie Kupiškį, *Dysną*, *balandis* – apie Simną, *daga* – apie Vilkaviškį, *drobulė* – žinomas vakarų aukštaičiams ir pan. Rytų aukštaičiams autorės priskirti žodžiai *drapanos*, *kaugė*, *maigyti*, *žabai* ir kt. iš tikrųjų nėra vien rytų aukštaičiams būdingi žodžiai: *drapanos* žinomos ir Kapsuko apylinkėse, *kaugė* – Šakynoje ir net Sedoje, *maigyti* ir *žabai* plačiai vartojami pietinių dzūkų. Dzūkams priskirti žodžiai *irtis*, *moša*, *išvysti*, *lydimas*, *luotas*, *nukurnėti* ir kt. žinomi ne vien dzūkų tarmėse, o daugelis jų daug plačiau, kai kurie vartojami net pačiuose Lietuvos rytuose ar šiaurėje. Tariamai vakarų aukštaičių žodžiai *alga*, *lobis* irgi nėra vien vakarų aukštaičių; *alga* vartojamas net apie Kupiškį, žinomas jis buvo M. Daukšai, K. Širvydui; *lobis* – fiksuotas ir žemaičiuose (Kvėdarna), žinomas jis buvo Daukšai, Širvydui. Nelengva pasakyti, ar žodis *eisena*, tik atėjęs į literatūrinę kalbą, įgavo reikšmę „vaikštynės, iškilminga demonstracija“, kadangi panašią reikšmę jis turi ir tarmėse. Vargu galima sakyti, kad „iš tarmių į literatūrinę kalbą kasdien ateinantys dideli ištiktukų kiekiai...“ (p. 154). Ne visi ir p. 155 pateikti žodžiai žinomesni ir plačiau vartojami pasidarė atskirų rašytojų dėka. Be to, čia yra ir dar apgailėtinių netikslumų, pvz., *apyvoka* – ne tik žemaičių žodis; jis vartojamas ir vakarų aukštaičių, *bimbalas* – irgi ne vien žemaičiuose, o plačiai paplitęs ir kitose tarmėse, žodis *autuvas* – žinomas ne vien rytų aukštaičiams, bet ir dzūkams ir pan.

Geriau yra parašytas skyrelis „Lietuvių literatūrinės kalbos įtaka tarmėms“. Tačiau ir čia yra netikslumų, nepreciziškų formulavimų. 162 puslapyje rašoma, kad „Susiformavus lietuvių literatūrinei kalbai pietinių vakarų aukštaičių tarmių pagrindu, prasidėjo nuolatinio ir laipsniško literatūrinės kalbos išsilyjeimo į tarmes (išretinta mano – J. K.), tarmių niveliacijos procesas“; p. 164 rašoma, kad „kalbantis žmogus... didina kiekį kategorijų, bendrų literatūrinei kalbai ir tarmėi“, p. 165 nelengva suvokti, kas norėta pasakyti, kad „Literatūrinės kalbos formavimosi laikotarpiu, kai buvo kuriamos literatūrinės kalbos normos, tarmės buvo aktyvios ir produktyvios, dažnai atliko ir savarankiškų kalbų funkcijas (atskiri rašytojai net rašė savo tarmė)“, nežinia, kodėl

⁴ Tarp kitko, kaip galėjo likusios lietuvių kalbos tarmės „norminti tartį“, straipsnyje nėra paaiškinta, o iš straipsnio peršasi išvada, kad kitos tarmės greičiau jau apsunkena vieningą tartį, o ne normina ją.

p. 164 minimos tarmės pasižymi „aiškia atskirų formų reikšmių diferenciacija“. Per drąsu tvirtinti, kad paskutiniais trimis dešimtmečiais tarmės netekę tokių barbarizmų, kaip *abrūsas*, *dziegorius*, *zerkolas*, *zupė* ir kt. (p. 167), kadangi šie žodžiai dar ir dabar tarmėse vartojami, nors ir nyksta. Kaip suprasti tokį sakinį: „Iš pradžių kalbantysis paprastai nesuvokia viso naujadaro turinio, ir tam tikrą laiką svetimžodis tebėra pajėgus savo reikšmę išlaikyti“ (p. 167)? Nežinia, kaip aiškinti tai, kad „dėl literatūrinės kalbos įtakos tarmių žodžių kaityboje reiškiasi tendencija nusitrinti, nusišlifuoti (išretinta mūsų. – J. K.), būti rečiau vartojamomis ar net išnykti kai kurioms tarmiškoms, literatūrinei kalbai nebūdingoms paradigmoms“ (p. 173).

Be to, šiame skyrelyje autorė dažnai nediferencijuoja sparčiai nykstančių tarminių reiškiniių nuo dar tvirtai besilaikančių. Daugumas jų, jos nuomone, nyksta, ir tiek, bet iš tikrųjų kai kurie jų, pvz., kad ir žemaičių būtojo dažninio laiko formos, dar labai tvirtai laikosi.

E. Grinaveckienės straipsnyje yra nemaža įdomių vertingų pastabų, tik gaila, kad netikslumai, kurių mes čia tik dalį išvardijome, vietomis formulavimų nepreciziškumas verčia skaitytoją šiuo straipsniu naudotis labai atsargiai.

Rimtai ir mokliškai kone tos pačios problemos yra sprendžiamos A. Jonaitytės straipsnyje „Tarmių sąveikos ir niveliacijos reiškiniai šiaurės vakarų aukštaičių šnektose“. Autorės teiginiai čia apgalvoti, iš faktų daromos įdomios išvados ir, gal būt, nesuklysimė, sakydami, kad tarmių sąveikos ir niveliacijos procesas lietuvių kalbinėje literatūroje taip įžvalgiai ir mokliškai čia yra nagrinėjamas pirmą kartą.

Kaip matyti, ir keliamų klausimų aktualumu, ir jų sprendimu recenzuojamas straipsnių rinkinys, be abejo, yra reikšmingas lietuvių kalbotyrai, ypač dėl to, kad čia daug kur yra teisingai iškeliamos ir parodomos būdingos lietuvių literatūrinės kalbos raidos tendencijos tarybinės santvarkos metais. Be to, jis naudingas ir mokytojams, žurnalistams bei kitiems kultūros darbuotojams, visiems, kam rūpi literatūrinė kalba, jos raida, jos kultūra. Galima tik pageidauti, kad panašių straipsnių rinkinių rodytųsi daugiau ir dažniau.

J. Kazlauskas

Dainė Augustaitis, *Das litauische Phonationssystem*, Slavistische Beiträge, Bd. 12, Verlag Otto Sagner, München, 1964, 155 p.

Lietuvių kalbos garsų artikuliacija recenzuojamame darbe aprašoma Oto Jesperseno žinomoje knygoje „Lehrbuch der Phonetik“ (Kopenhagen, 1910) pateiktu metodu. Remiantis fonetinėmis duomenimis ir fonologijos teorija, išdėstyta O. N. Trubeckojaus knygoje „Grundzüge der Phonologie“ (Prag, 1929), bandoma nustatyti ir aprašyti lietuvių kalbos fonemų inventorių, jų kombinacinius ir kitus variantus, lietuvių kalbos fonologinę sistemą (p. 38–62), literatūrinės kalbos žodžio galo balsių išnykimą ir balsių kontrakciją (p. 68–74), garsų vartojimą-pasiskirstymą įvairiose žodžio pozicijose: pradžioje, gale, viduryje (p. 75–108), priebalsių junginius žodžio pradžioje ir viduryje (p. 109–153). Atskiri teiginiai iliustruojami gausiais pavyzdžiais. Pats aprašymas yra labai glaustas ir labai aiškus, tam tikra prasme vietomis jį galima būtų pavadinti net populiariu. Ypač vertingas darbo skyrius apie lietuvių kalbos priebalsių junginius, kadangi šiuo klausimu dar maža yra spausdintos literatūros¹.

Atskirų garsų artikuliacija nėra aprašyta išsamiai, o, be to, kai kurių ne visai tiksliai. Aprašydama minkštųjų lietuvių kalbos priebalsių artikuliaciją, autorė nurodo tik tai, kad ji skiriasi nuo

¹ A. Pupkio kandidato disertacija „Сочетания согласных в современном литовском литературном языке, Ленинград, 1967, yra rankraštis.